

Het onderzoeksproject “**Sociale herintrede van de daklozen : houdingen, vooroordelen, identiteit en collectieve acties**” werd gefinancierd door Federaal Wetenschapsbeleid in het kader van het meerjarig onderzoeksprogramma Sociale Cohesie.

Het project bevat een reeks deelonderzoeken met betrekking tot de volgende thema's:

- Overzicht van de literatuur;
- Voorstellingen en houdingen ten opzichte van de daklozen;
- De daklozen in de hedendaagse Belgische pers;
- Het inschatten van de prevalentie van de verschillende vormen van onzekerheid van woonst
- De waarnemingen en de belevenissen van mensen die op straat leven
- De mentale gezondheid van de daklozen.

Deze thema's zullen in de volgende pagina's voorgesteld worden.

Overzicht van de Europese literatuur over de daklozen van de laatste 30 jaar.

Het onderzoek naar dakloosheid heeft zich in Europa pas sinds circa tien jaar ontwikkeld. Terwijl over dit onderwerp tot 1995 heel weinig publicaties werden uitgegeven, blijkt het aantal uitgegeven studies logaritmisch toe te nemen. Op basis van de gegevens PsychLit et MedLine, hebben we 172 publicaties geïdentificeerd over psycho- sociologische of gezondheidsrelevante problemen van de daklozen in Europa en deze geanalyseerd.

Het grootste deel van het onderzoek is verricht in het Verenigde Koninkrijk (42%) en in Frankrijk (17%), meestal door universitaire onderzoekers (44%) en door in dit domein werkende mensen (40%).

Ook de herkomst van de financiële middelen is geanalyseerd. Er werd vastgesteld dat het onderzoek meestal wordt bekostigd door regeringen en zelden door grote financieringsbureaus (slechts 7%, hoewel die meestal de basis financieringsvormen voor het onderzoek zijn). Hiermee wordt gesuggereerd dat het onderzoek in Europa meestal een kwestie is van toegepast onderzoek, van aanlevering van gegevens aan administraties en van suggesties aan het openbaar beleid.

Het bestaande onderzoek is vaak door openbare en privé-instellingen verricht, aan de hand van kwalitatieve methoden, meestal met weinig (of geen) controle- of vergelijkingsmateriaal. Slechts in 18% van de studies is een geschikte controle vermeld. Tevens is een groot deel van dit onderzoek gepubliceerd in rapporten bestemd voor instellingen of in monografieën die slechts in geringe mate beschikbaar zijn.

Ten slotte werd het thema in de verschillende artikelen geanalyseerd. Veel studies trachten de prevalentie van de daklozen in Europa in te schatten. Deze onderzoeken hebben te kampen met methodologische moeilijkheden die eigen zijn aan de verschillende vormen van dakloosheid en met de moeilijkheid om deze mensen te benaderen.

In deze zin is dakloosheid belangrijk, maar tevens moeilijk te omschrijven en te conceptualiseren. De meeste studies die steekproeven bij daklozen uitvoeren, steunen op algemene aanvaarde regels in plaats van op een a-priori theoretisch onderbouwde definitie. In sommige studies werd dan ook geopteerd voor een beschrijving van de daklozenbevolking om deels de moeilijkheid van de definiëring te ondervangen. In het algemeen blijkt uit deze enquête dat mannen meer dan vrouwen door het dakloos zijn worden getroffen. Het gaat meestal om alleenstaande werklozen met een zeer laag opleidingsniveau. Daarenboven stelt de enquête vast dat deze mensen door gezinsproblemen werden getroffen. Verschillende studies hebben zich in het bijzonder voor

bepaalde subgroepen geïnteresseerd en hun aandacht toegespitst op daklozen zoals jongeren en vrouwen.

Veel studies gaan dieper in op de lichamelijke en geestelijke gezondheid van deze bevolkingsgroep. Een deel wijst erop dat veel daklozen een ziekte oplopen maar dat ze weinig aandacht schenken aan hun fysieke welzijn (er zijn bijvoorbeeld weinig 'somatophormes' stoornissen) en dat ze geen gebruik maken van de gezondheidsdiensten waar ze toegang tot hebben. Er is ook aangetoond dat de daklozen in vergelijking tot de algemene bevolking meer mentale problemen ondervinden. Deze bevolkingsgroep gebruikt in hoge mate verslavende middelen en lijdt aan depressie en angststoornissen. In de meeste gevallen blijken de geestelijke gezondheidsproblemen de periode van dakloosheid vooraf te gaan. Er werd bijna geen systematisch onderzoek gedaan naar de oorzaak van dakloosheid. Volgens de meeste Europese auteurs is de situatie waarin de daklozen verkeren het gevolg van de complexe interactie tussen verschillende socio-economische en materiële factoren en van persoonlijke kwetsbaarheid (kwijtgeraakte sociale steun, verscheurd sociaal netwerk, lichamelijke of geestelijke ziekte, slechte opeenvolgende levenservaringen). Verschillende studies hebben ook uitgewezen dat de oorzaak van het dakloos worden verschillend is bij mannen en vrouwen. Bij de eersten gaat het vooral om negatieve gebeurtenissen die te wijten zijn aan slechte materiële omstandigheden, terwijl bij vrouwen eerder naar een relatieprobleem verwezen wordt.

Veel publicaties behandelen het daklozenprobleem op basis van de hierop geleverde antwoorden door de maatschappij: analyse naar de huisvestingsmarkt voor de armen in verschillende landen, aangeboden typen van faciliteiten voor daklozen, analyse van rehabilitatieprogramma's voor daklozen, beschrijving van geestelijke gezondheidsprogramma's uitgewerkt voor daklozen of het invoeren van specifieke evaluatieniveaus voor het bedoelde publiek.

Ten slotte hebben een aantal onderzoekers zich geïnteresseerd voor de ethische en methodologische problemen die uit het daklozenonderzoek naar voren komen. Vanuit ethisch oogpunt valt niet te vergeten dat de meeste daklozen psychologisch kwetsbare individuen zijn en dat het interviewen van deze mensen pijnlijke ervaringen uit het verleden en heden weer kunnen oproepen. Methodologisch gezien moeten we met vier opmerkingen rekening houden. (1) Wat de definitie van de daklozen betreft, de gehanteerde criteria bij in- en exclusie zouden duidelijk vermeld moeten worden, evenals de selectieprocedure bij de enquête (met name de plaats en het doelpubliek van deze plaats); (2) het deel van de onderzochte groep die exact overeenstemt met de definiëring van daklozen zou apart geanalyseerd moeten worden; (3) geschikte controlegroepen zouden deel moeten uitmaken van het onderzoeksplan; (4) de verzameling van de gegevens zou op dusdanige wijze voorbereid moeten worden dat achterhaald kan worden of een gegeven verschijnsel opgetreden is voor, tijdens of na het moment waarop de persoon dakloos is geworden.

De voorstellingen en de houdingen ten opzichte van de daklozen.

Op het eerste zicht lijken de houdingen van de bevolking ten opzichte van de daklozen nogal dubbelzinnig te zijn. Enerzijds kan de bevolking blij tonen van grote gulheid ten opzichte van de daklozen, anderzijds toont ze reacties van afkeer die soms heel hevig kunnen zijn. Het opinieonderzoek dat we ondernomen hebben bij de Belgische bevolking had tot doel om een verklaring te bieden voor de hierboven vermelde tweeledigheid van attitudes. We hebben ons ook dieper gebogen over een bijzonder deelgroep van de bevolking: de sociale werkers die vanuit hun professionele opdracht contact hebben met de daklozen.

Dit onderzoek heeft drie doelstellingen nagestreefd: (1) het beschrijven van de houdingen en de voorstellingen van de Belgische bevolking ten opzichte van de daklozen, (2) het vergelijken van de houdingen en de voorstellingen van de sociale werkers met deze die leven bij de algemene bevolking, en (3) het onderzoek naar de rol van de verschillende factoren in het voorspellen van de reacties van de bevolking ten opzichte van de daklozen.

Het onderzoek werd uitgevoerd bij twee groepen. De eerste groep was samengesteld uit een willekeurige staal van 530 volwassenen die in België leven, een “willekeurig groep van de bevolking”. Deze groep blijkt nogal representatief te zijn voor de totale Belgische bevolking wat betreft de verdeling per geslacht, per leeftijdsgroep, per nationaliteit, per studieniveau, per sociale en professionele status en wat betreft het aandeel van eigenaars. Het onderzoek is telefonisch verlopen, zowel door een vaste lijn (51.5%) als door een mobiele lijn (48.5%). De tweede groep is samengesteld uit 319 mensen die als professioneel of als vrijwilliger bij daklozen werken. Deze personen worden in deze tekst omschreven als “sociale werkers”. Ze ontvingen een vragenlijst die per post werd verzonden.

De meeste vragen die aan de twee groepen werden gesteld, zijn identiek. Ze behandelen de problematiek van dakloosheid, de specifieke eigenschappen van de daklozen, de oorzaken van dakloosheid volgens de deelnemers, de wijze waarop de deelnemers tegen de daklozen opkijken, de emotionele reacties ten opzichte van de daklozen, de rechten van de daklozen, en de hulp die de deelnemers bereid zijn te verlenen aan de daklozen.

Sommige vragen zijn specifiek voor de willekeurig samengestelde groep van bevolking. Ze gaan over de frequentie van de contacten en de persoonlijke contacten met de daklozen. Andere vragen zijn specifiek voor het onderzoek dat bij de sociale werkers werd uitgevoerd. Ze gaan over de mate van betrokkenheid bij de daklozen in het kader van hun beroep en over hun professionele voldoening.

Het algemeen beeld dat uit de resultaten blijkt, is dat van een publieke opinie die zich betrokken voelt en relatief positieve voorstellingen en houdingen ten opzichte van daklozen heeft. Hoewel de globale tendensen meestal dezelfde zijn, merken we veel verschillen op tussen de antwoorden die door de willekeurig gekozen bevolkingsgroep werden geleverd en deze die door de sociale werkers werden gegeven. Een groot deel van de verschillen hangt samen met de beroepskeuze van de sociale werkers, die meer betrokken en meer positief gericht blijken te zijn. Uiteindelijk geven deze resultaten aan dat de bevolking beter kan worden geïnformeerd over de situatie van de daklozen, in het bijzonder over het tijdelijk karakter van dakloosheid wat onvoldoende bekend is.

Het tweede doel van het hier voorgestelde onderzoek was het beter begrijpen van de samenhang tussen de verschillende elementen die de voorstellingen en de houdingen ten opzichte van de daklozen bepalen. Een theoretisch model werd voorgesteld die ervan uitgaat dat de oorzakelijke toewijzingen verbonden zijn met de manier waarop daklozen worden gezien, met de emotionele reacties naar hen toe en met de overwogen acties. Dit model werd grotendeels bevestigd door de bekomen gegevens. Hoe meer een individu een dakloze persoon aanschouwt als verantwoordelijk voor zijn lot, hoe meer hij een negatieve gewaarwording zal hebben ten opzichte van hen, hoe minder hij positieve emotionele reacties zal hebben ten opzichte van daklozen en hoe minder hij het nuttig zal vinden om hen te helpen. Integendeel, hoe meer een individu overtuigd is dat de situatie van de daklozen te wijten is aan omstandigheden buiten hen om, hoe meer hij een positieve visie zal hebben ten voordele van de daklozen, hoe meer hij positieve reacties zal hebben voor hen en hoe meer hij zal opkomen voor

de rechten van de daklozen. We kunnen ook opmerken dat hoe meer een individu een dakloze beschouwt als een potentieel gevaarlijk persoon, hoe meer hij hen zal ontwijken en hoe minder hij zal opkomen voor hun rechten. Bovendien blijken de positieve emotionele gevoelens van toenadering tot de daklozen verband te houden met de toewijding om deze personen te helpen en blijken de gevoelens van medelijden verband te houden met de rechten van de daklozen. Deze resultaten tonen aan dat het doen nadenken van mensen over de redenen waarom sommigen dakloos zijn, een strategie kan zijn om hun houding ten opzichte van daklozen te verbeteren.

De daklozen in de hedendaagse Belgische pers

Een manier om de perceptie van de daklozen bij de publieke opinie te benaderen, is via de analyse van de dagelijkse pers. Een van de voordelen van deze methode in vergelijking met het hoger vermelde opinie onderzoek, is de mogelijkheid om terug te gaan in de tijd. De doelstellingen van dit onderzoek waren niet alleen het uitdiepen van de houding en de waarnemingen van de Belgische bevolking ten opzichte van de daklozen, maar ook het uitzoeken van de eventuele ontwikkelingen in dit verband. We hebben een inhoudsanalyse van de Belgische dagbladpers ondernomen met betrekking tot de daklozen over de laatste 25 jaar.

Om artikelen uit de Belgische dagbladen te kiezen, hebben we eerst een lijst van 25 sleutelwoorden met betrekking tot de daklozen opgesteld. Nadien hebben we de artikelen in de dagelijkse pers gekozen waarvan de titel één van die woorden bevatte. Een stelselmatige analyse van vier Belgische dagbladen over de laatste 25 jaren werd uitgevoerd in: *Le Soir*, *La Libre Belgique*, *La Dernière Heure* et *De Standaard*. Deze handelwijze heeft toegelaten 1007 artikelen in het totaal te tellen die over deze problematiek handelen, waarvan een grote meerderheid uit de krant *Le Soir* (753). Wegens het hoog aantal artikelen werd een bijkomende selectie op basis van toevallige criteria uitgevoerd om 5 artikelen per periode van drie jaar uit te kiezen (44 voor *Le Soir*, 22 voor *La Dernière Heure*, 20 voor *La Libre Belgique*) of 86 artikelen in het totaal. Dit gedeelte van Franstalige artikelen werd aan een systematische inhoudsanalyse onderworpen door middel van een logistiek programma met de bedoeling om het niveau van emotionaliteit, van agressie en van affectieve tonaliteit van de termen uit de artikels te onthullen. Deze analyses tonen aan dat de belangstelling in de media veranderd is over de laatste 25 jaren. De waarnemingen geven aan dat de publieke opinie meer gevoelig werd gemaakt voor het verschijnsel van dakloosheid kort voor het jaar van de daklozen (1987) en vervolgens op een meer wisselende wijze al naargelang de actualiteit. De kleur die uit de artikelen naar voor komt, is niettemin eerder neutraal. De bekommernis van de journalisten is het informeren eerder dan het ontroeren of het sensationele te viseren: ze hechten belang aan de situatie van de daklozen, aan de oorzaken van het verschijnsel en aan de oplossingen die zouden moeten gevonden worden, vooral door de overheid. De daklozen worden niet op een negatieve of op bedreigende manier voorgesteld. Integendeel, de artikelen tonen blijk van medeleven met deze achtergestelde groep, eerder dan hen uit te sluiten of te wantrouwen. Deze welwillende houding blijft zeer stabiel doorheen de tijd, evenals de thema's die behandeld worden. Als besluit, voor zover de geschreven pers gedeeltelijk de houding van de publieke opinie weerspiegelt, kunnen we vaststellen dat deze geen diepgaande veranderingen vertoont gedurende de laatste jaren en dat ze niet ver afstaat van een welwillende neutraliteit. We kunnen dus als hypothese stellen dat de vaststellingen en de samenvattingen van het onderzoek beschreven in het voorgaande paragraaf met de nodige bedachtzaamheid mogen veralgemeend worden naar de twee laatste decennia.

Het inschatten van de prevalentie van de verschillende vormen van onzekerheid van woonst

Een van de belangrijkste doelstellingen voor zowel het onderzoek naar daklozen als voor het ontwerp van een sociale politiek ten voordele van hen, is het voorstellen van een zo precieze en objectieve mogelijke manier om de prevalentie van dakloosheid in te schatten. De vraag die zich stelt is dus de vraag naar de beste methode om een schatting uit te voeren. De methode die in Europa het meest wordt gebruikt, is voornamelijk gebaseerd op een schatting van de bevolking die de centra's en de andere plaatsen bezoeken waar daklozen worden geholpen. (Rea, 2001) Deze methode is eerder zwak en levert weinig betrouwbare resultaten op. De inschrijving van de personen in deze centra's wordt immers vaak op anonieme wijze uitgevoerd terwijl de gebruikers vaak verschillende centra's bezoeken. Hiervan uitgaand is het onmogelijk om een betrouwbare gepersonaliseerde telling op te maken. Meer nog, voor deze methode komen alleen mensen in aanmerking die de centra's voor daklozen bezoeken. Een deel van de daklozen maakt wellicht weinig of geen gebruik van deze centra's, waardoor ze aan deze schattingen ontsnappen.

Een andere methode is het aantal mensen evalueren dat op een ander moment van hun leven geconfronteerd werden met een huisvestingsprobleem. Deze benadering richt zich tot het deel van de bevolking die in de loop van hun bestaan getroffen werden door de extreme onzekerheid van huisvesting, wat een beter inzicht oplevert over de reële spreiding van het probleem. Een van de meest betrouwbare methoden om dit doel te bereiken is een telefonische enquête bij een willekeurig deel van de bevolking uit de beoogde regio, waarbij deelnemers worden ondervraagd over eventueel voorgekomen huisvestingsproblemen. (e.g. Manrique & Toro, 1995). Dit was een van de doelstellingen van ons telefonisch onderzoek.

De resultaten van dit onderzoek laten ons toe vast te stellen dat meer dan 10% van de Belgische bevolking ooit een belangrijk huisvestingsprobleem kende. Ongeveer 6% was minstens één keer zelf dakloos in sensu stricto. Dit percentage van prevalentie is hoog. Het toont aan dat de onzekerheid van huisvesting een belangrijk en zorgwekkend sociaal fenomeen is. Dit resultaat is hoogst waarschijnlijk een onderschatting want het neemt niet in aanmerking de personen die geen telefoon bezitten of toegang hebben tot de telefoon (die waarschijnlijk grotendeels in een onzekere situatie leven, bijvoorbeeld: gevangenen, illegalen, mensen in psychiatrische instellingen, verblijven, enz. ...), evenmin de minderjarigen en het deel van de ondervraagde personen die in de toekomst dakloos zullen worden (Toro, 2002). Het blijkt dat een belangrijk aantal Belgen zonder huisvesting zullen zijn op een of ander moment van hun leven.

De periode van dakloosheid vindt voornamelijk plaats bij het begin van de volwassenen leeftijd. Het is voornamelijk een mannelijk fenomeen, dat vooral weinig gekwalificeerde mensen raakt. Dit beeld stemt dus overeen met wat er in de verschillende Europese studies over dakloosheid wordt vermeld. In de meeste gevallen is het een voorbijgaande episode van enkele dagen tot enkele maanden. Van de huisvestingsdiensten die ter beschikking van de daklozen staan, werd relatief weinig gebruik gemaakt door de ondervraagde personen. Deze resultaten tonen aan dat een vertekend beeld van de omvang van dakloosheid ontstaat wanneer men zich beperkt tot de weinige daklozen die huisvestingsdiensten voor daklozen gebruiken. De meerderheid van de personen die een periode van dakloosheid meemaken, blijken beroep gedaan te hebben op de hulp van hun omgeving of hebben liever zelf een oplossing gezocht eerder dan beroep te doen op een slaapplek voor één nacht. Zelfs indien wordt uitgegaan dat de meerderheid van de daklozen beroep doen op andere sociale diensten, kunnen we stellen dat de diensten voor daklozen slechts met een deel van de effectieve daklozen in contact zijn. Deze resultaten onderlijnen het belang van de preventie van dakloosheid. Tot slot, de vergelijking met de resultaten

van soortgelijk onderzoek in andere Westerse landen toont aan dat de prevalentie in België zich rond het Europese gemiddelde bevindt. Deze resultaten tonen ook een kleinere prevalentie in Europa aan dan in de Verenigde Staten. Dit bevestigt opnieuw de conclusies uit het literatuuroverzicht. Er is niettemin een opmerkelijke uitzondering: de situatie in het Verenigd Koninkrijk, die meer onrustwekkend lijkt dan in de Verenigde Staten, maar waar de gegevens nog voorlopig zijn.

Deze resultaten laten de vraag van het verloop van het aantal daklozen in twijfel bij gebrek aan longitudinale gegevens die ons toelaten de ontwikkeling van de prevalentie te volgen. Echter, andere informatiebronnen, zoals het verloop van het armoedepercentage of de verspreiding van het inkomen kunnen goed bruikbare indicaties leveren over de vermoedelijke ontwikkelingen met betrekking tot deze problematiek. Door het kruisen van verschillende bestaande databestanden in België, komen Gevers en Van Kerm (1998) tot de conclusie dat gedurende de 15 laatste jaren het percentage armoede en de ongelijkheid van inkomsten gestegen zijn en de individuele banen afbrokkelden (meer mensen vallen in de armoede en minder komen eruit). Gelet op deze algemene tendens in de verdeling van rijkdom, wordt de hypothese zeer waarschijnlijk dat het aantal mensen zal toenemen die huisvestingsproblemen zullen kennen en die thuisloos zullen worden..

De voorstellingen en de ervaringen van de daklozen

Het onderzoek dat is verricht, had twee doelstellingen: het verkrijgen van de mening van de daklozen over hun huidige toestand en het beschrijven van hun levensloop. Daarvoor is er een semi-gestructureerde gespreksschema opgesteld waarin 11 grote thema's uit het leven van daklozen worden aangesneden (persoonlijke projecten, huidige levenssituatie, soort inkomsten,...). De geïnterviewden werd ook gevraagd hun levensloop te beschrijven die hen tot dakloosheid heeft gebracht.

75 mensen die opvangcentra voor daklozen vaak bezoeken, namen aan het onderzoek deel. In feite bestaat deze steekproef uit twee verschillende groepen mensen die in die centra naast elkaar leven: mensen die geen huisvesting hebben, zijnde de daklozen in de strikte zin van het woord, en mensen met een dak boven hun hoofd maar in onzekere mate en op zoek naar sociale banden. De door de enquête opgeleverde resultaten in de twee groepen werden vergeleken met resultaten die verkregen werden bij langdurige werklozen die een dak boven hun hoofd hebben en die geen daklozencentra bezoeken. Het gaat hier immers ook om een bevolkingsgroep die sociaal en financieel grote onzekerheid kent.

Een deel van het interview dat over het huidige leven van die mensen ging, had betrekking op de evaluatie van de daklozenopvangcentra. Daaruit blijkt dat de mensen die zich naar de centra begeven dit regelmatig doen omdat daar in hun behoeften wordt voorzien (slapen, eten,...). De deelname van deze mensen aan het leven in deze instellingen is volgens hen gering en eerder ongewenst. De toegangsvoorwaarden tot de opvangcentra en de selectieprocedures blijken hen in het geheel maar middelmatig te bevallen. Maar de verwachtingen hieromtrent blijken elkaar tegen te spreken, ongetwijfeld door de heterogeniteit van het publiek. Sommigen hekelen de onrechtvaardigheid bij de selectie, terwijl anderen de nadruk leggen op de problemen die ontstaan bij een gebrek aan selectie.

Het tweede deel van het interview was gewijd aan de persoonlijke projecten. Die van de daklozen zijn doorgaans een zoektocht naar een dak boven hun hoofd, terwijl die van de werklozen een zoektocht naar een baan en betere inkomsten zijn. Onder de drie meest genoemde projecten verwijzen de drie groepen dan ook naar de uitvoering van bepaalde persoonlijke projecten en de zoektocht naar een affectieve stabiliteit. De mensen uit

de drie groepen zetten zich hard in voor hun projecten en achten zich grotendeels in staat om ze ten uitvoer te brengen. Ze menen allemaal dat het slagen van hun project voornamelijk afhangt van externe voorwaarden (geld, regularisatie van de administratieve situatie, tussenkomst van sociale instellingen,...).

Een reeks van vragen had tot doel de huidige toestand van de ondervraagden te evalueren. Onzeker geworden mensen schatten doorgaans hun dag vrij negatief in. De meeste voorkomende moeilijkheden zijn hun inkomsten, angsten, depressies en fysiek welzijn. De daklozen hebben een negatiever beeld van hun hygiëne en eten met minder genoeg. De voedingsgewoonten van de daklozen zijn vaak minder uitgebalanceerd. Daarbij wordt ook vastgesteld dat de mensen die in opvangcentra terechtkomen hun slechte gezondheid klaarblijkelijk onderschatten en dat het aantal gedeprimeerden in verhouding groter is bij de daklozen dan bij de sociaal kansarmen en de werklozen.

De vragenlijst heeft tevens aangetoond dat dakloosheid meestal een recenter verschijnsel is dan onzekerheid en werkloosheid. Dit wijst op het tijdelijk karakter van het "zonder" zijn en getuigt van een zekere continuïteit tussen de verschillende toestanden. De vragen met betrekking tot de inkomsten hebben uitgewezen dat meer sociaal kansarmen en werklozen van een bijslag voor sociale integratie kunnen genieten dan daklozen. Een aantal van deze laatsten krijgt daarentegen wel uitkeringen voor werkloosheid, handicaps of van het ziekenfonds. Toch hebben de daklozen doorgaans een minder regelmatig inkomen.

Wanneer de huisvesting wordt vergeleken, blijken de omstandigheden voor de sociaal kansarmen minder gunstiger uit te vallen dan voor de werklozen. Een belangrijk deel uit de beide bevolkingsgroepen wordt niettemin in onzekere voorwaarden bij vrienden of familieleden gehuisvest. Deze vaststelling toont het gevaar aan dat sommigen op een dag in de categorie dakloos terecht zullen komen.

Tijdens het interview viel het ook op dat de drie groepen het gevoel hebben dat ze beter gezien worden door degenen die in dezelfde toestand verkeren en door de maatschappelijke werkers. De mening van de familie wordt slechter onthaald. De daklozen zeggen immers dat hun contact met de familie of met hun kinderen minder frequent of minder goed is. Toch hechten deze mensen veel belang aan affectieve en sociale banden omdat ze, volgens hen, het meeste troost bieden (meer dan de filosofische en godsdienstige steun).

De analyse van de relaties tussen de verschillende bestudeerde variabelen heeft een zeer coherente structuur aan het licht gebracht. In het midden hiervan vinden we de breuk - of de instandhouding - van de sociale banden, in het bijzonder de familiebanden. Deze variabele blijkt een belangrijke spil te zijn bij dakloosheid. Ze hangt samen met de manier waarop de mensen zichzelf zien, met hun geestelijke gezondheid (angst, depressie, alcohol) en met hun huisvestingstoestand.

Tenslotte werd aan de mensen die vaak opvangcentra voor daklozen bezoeken, gevraagd om hun levensloop te beschrijven. De familie wordt door bijna alle geïnterviewden genoemd als de factor die een rol speelt bij of de aanleiding vormt tot het dakloos zijn. Deze factor ligt vaak aan de basis van hun levensloop: ouderlijk geweld, plaatsing in een tehuis of in een opvanggezin, familiebreuk, sentimentele breuk, ... Deze factoren hebben belangrijke gevolgen: materieel (jobverlies, waardoor financiële moeilijkheden en problemen om de huur te betalen, waardoor verlies van huisvesting), familiaal (breuk in de relatie, breuk met het gezin, breuk met de kinderen) en ten slotte persoonlijk (alcoholverslaving, misdaad, depressie, eenzaamheid, sociale teruggetrokkenheid, marginalisering, gezondheidsproblemen, ...). De situatie die daaruit voortvloeit, vormt vaak een vicieuze cirkel omdat de ene factor de andere versterkt.

Deze studie maakt het dus mogelijk om een licht te werpen op de verschillen tussen de daklozen en de

sociaal kansarmen (wat een zekere heterogeniteit bewijst tussen de mensen die de opvangcentra bezoeken), evenals op de continuïteit tussen het werkloos, sociaal kansarm en dakloos zijn. De resultaten wijzen meer in het bijzonder uit dat een groot deel van de sociaal kansarmen en de werklozen in huisvestingstoestanden wonen die bijna identiek zijn met die van de straat.

De geestelijke gezondheid van de daklozen

Het onderzoek naar de geestelijke gezondheid van de daklozen is eensgezind over het feit dat de prevalentie van geestelijke stoornissen groter is bij de daklozen dan bij de algemene bevolking. Het heeft ook aangetoond dat die stoornissen blijken te zijn ontstaan vóór de persoon zijn huisvesting kwijtraakt. Uit het onderzoek blijkt daarentegen dat weinig overeenkomst bestaat over de aard van de geestelijke stoornissen waaraan daklozen lijden. Een psycho-epidemiologische studie werd verricht onder een panel van 42 Belgische daklozen. Aan de hand van een geldig evaluatie-instrument streefde de studie ernaar om een zeer uitgebreid spectrum stoornissen te onderzoeken bij een steekproef van Belgische daklozen die groot genoeg is om betrouwbare schattingen over de prevalentie van geestelijke stoornissen in deze bevolkingsgroep te kunnen vaststellen. Het voor deze enquête gebruikte instrument is de Franse bewerking van de MINI (Lecrubier, Weiller, Bonora, Amarin en Lépine, 1994). Het gaat om een semi-gestructureerd gesprek met als doel de aanwezigheid op te sporen van elke psychiatrische stoornis op de as I van de DSM-IV (APA, 1994). De resultaten zijn vervolgens vergeleken met deze die een andere studie over een groep van 74 mannen opleverde. Deze vergelijking is echter approximatief omdat slechts een deel van de in de DSM terug te vinden stoornissen in deze studie geëvalueerd werd.

De studie bevestigt dat het aantal psychiatrische stoornissen in de dakloze bevolking zeer groot is. De meest voorkomende stoornissen zijn depressie, algemene angst en verslaving of misbruik van verslavende middelen (alcohol of drugs). Niettegenstaande slechts 12% van de steekproef daardoor wordt getroffen, is de prevalentie van de psychotische stoornissen vermeldenswaardig omdat deze stoornissen heel weinig voorkomen onder de gewone bevolking (0.5 tot 1%). Tenslotte zijn er in het panel geen voedings-of somatisatiestoornissen waargenomen. Hiermee wordt bevestigd dat de daklozen zich weinig zorgen maken over hun lichaam.

Het psychiatrische ziektecijfer is zeer groot: voor de hele representatieve groep vertonen, op het ogenblik, slechts zeven daklozen (15%) geen psychiatrische stoornis en zes (13%) vertonen slechts één stoornis. De anderen vertonen ten minste twee bewezen psychiatrische stoornissen. Binnen het panel daklozen zijn er geen kenmerken waargenomen die met het aantal geestelijke stoornissen samenhangen.

Meer specifieke diagnoses hebben daarentegen contrastrijke resultaten opgeleverd. Inderdaad, de daklozen met een angststoornis die verschillend is van algemene angst, hebben een hoger opleidingsniveau dan degenen die geen angststoornis vertonen. Op dezelfde wijze zijn de eerstgenoemden allemaal één keer dakloos geweest, terwijl de laatsten dat gemiddeld 1,2 keer hebben ervaren. De leeftijd, de nationale herkomst en de huisvestingssituatie blijken niet te correleren met de aanwezigheid van deze stoornis. De analyse betreffende de algemene angst wijkt hiervan af. Deze blijkt niet gebonden te zijn aan de leeftijd evenmin aan eerdere ervaringen van dakloos zijn, maar wel aan de huisvestingstoestand (de mensen die van natuur angstig zijn, hebben de neiging om aan een meer onzekere huisvestingstoestand te lijden) en de opvoeding, maar deze keer is het andersom (de tendens is dat de mensen die van natuur angstig zijn een lagere opleidingsniveau hebben dan niet-angstige mensen). Alcoholverbruik blijkt niet of weinig gepaard te gaan met het aantal ervaringen van

dakloosheid. Ook depressie vertoont geen verhouding met de nationale herkomst of evenmin met een andere variant. Mensen met een Afrikaanse herkomst vertonen bijna allemaal deze diagnose, terwijl die slechts bij 7 op de 24 mensen van Europese geboorte werd vastgesteld.

Dus, onze studie legt de nadruk op de belangrijkheid van de geestelijke gezondheidsproblemen bij de daklozen. Wat de inrichting van de voor daklozen bestemde dienstverlening betreft, wijzen het hoge aantal depressies en het hoge zelfmoordrisico van deze bevolkingsgroep op de noodzaak om daklozen persoonlijk te behandelen. De instellingen voor maatschappelijk werk, de administratie- en gezondheidsdiensten zijn apart en autonoom ingericht. De dakloze moet als gevolg hiervan bij verschillende diensten en bij verschillende tussenpersonen terecht. De geestelijke gezondheidstoestand van vele daklozen bemoeilijkt het aanpassen aan deze administratieve toestand en vormt blijkbaar een struikelblok voor hun pogingen tot reïntegratie.

Met betrekking tot de ontwikkeling van een geestelijk gezondheidsbeleid voor deze bevolkingsgroep, is het een illusie om van de daklozen te verwachten dat ze spontaan en regelmatig om hulp zullen komen vragen. Er moet dus een bepaald geestelijk gezondheidsbeleid worden opgesteld dat pro-actief (de geestelijke gezondheidsartsen moeten de daklozen opzoeken waar ze zich bevinden), persoonlijk (over een vaste referentiepersoon op gebied van geestelijke gezondheid) en in de maatschappelijke werkelijkheid geïntegreerd is (de ontwikkeling van hun sociaal netwerk moet nagestreefd worden).